

**“MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI
RIVOJLANTIRISHDA TOVUSHGA TAQLID QILISH
MASHQLARINING KORREKSION-PEDAGOGIK AHAMIYATI.”**

Mirsultonova Nozimaxon Jahongir qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Special Pedagogy fakulteti talabasi

Mirsultonovanozima24@gmail.com

+998 95 206 04 24

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda tovushga taqlid qilish mashqlarining korreksion-pedagogik ahamiyati yoritiladi. Tovushga taqlid qilish mashqlari bolalarning eshitish idroki, artikulyatsion apparati harakatchanligi, nutqiy nafas olishi, tovushlarni farqlash qobiliyati hamda dastlabki kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Maqolada hayvonlar, qushlar, transport vositalari va tabiat hodisalariga taqlid qilish orqali bolalarning nutqiy faolligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, nutqida turli qiyinchiliklari bo'lgan bolalar bilan korreksion mashg'ulotlarni tashkil etish, individual yondashuvni ta'minlash va o'yin texnologiyalaridan samarali foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, nutq rivojlanishi, tovushga taqlid, korreksion-pedagogik faoliyat, logopediya, artikulyatsion motorika, eshitish idroki, nutqiy faollik, kommunikativ ko'nikmalar, o'yin texnologiyalari, individual yondashuv.

Аннотация

В данной статье освещается коррекционно-педагогическое значение упражнений на звукоподражание в развитии речи детей дошкольного возраста. Упражнения на звукоподражание рассматриваются как эффективное средство развития слухового восприятия, подвижности артикуляционного аппарата, речевого дыхания, способности различать звуки и формирования первоначальных коммуникативных навыков. В статье анализируются возможности повышения речевой активности детей посредством подражания звукам животных, птиц, транспортных средств и природных явлений. Особое внимание уделяется организации коррекционных занятий с детьми, испытывающими различные речевые трудности, применению игровых технологий и обеспечению индивидуального подхода с учётом возрастных и психофизических особенностей каждого ребёнка.

Ключевые слова: дошкольный возраст, речевое развитие, звукоподражание, коррекционно-педагогическая деятельность, логопедия, артикуляционная моторика, слуховое восприятие, речевая активность, коммуникативные навыки, игровые технологии, индивидуальный подход.

Abstract

This article explores the corrective and pedagogical significance of sound imitation exercises in developing the speech of preschool-aged children. Sound imitation exercises are considered an effective means of promoting auditory perception, articulatory mobility, speech breathing, sound discrimination, and the development of initial communication skills. The article examines opportunities to enhance children's speech activity through imitation of the sounds made by animals, birds, vehicles, and natural phenomena. Particular

attention is given to organizing corrective sessions for children experiencing various speech difficulties, applying play-based technologies, and providing individualized support that takes into account each child's age, developmental characteristics, and individual needs.

Keywords: preschool age, speech development, sound imitation, corrective and pedagogical activities, speech therapy, articulatory motor skills, auditory perception, speech activity, communication skills, play-based technologies, individualized approach.

Kirish

Maktabgacha yosh davri bolaning jismoniy, aqliy, hissiy va nutqiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bola atrof-muhitni faol o'rganadi, turli predmetlar va hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni anglay boshlaydi, kattalar bilan muloqotga kirishadi hamda o'z ehtiyojlarini nutq orqali ifodalashga intiladi. Nutq bolaning tafakkuri, xotirasi, diqqati, tasavvuri va ijtimoiy munosabatlarining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir.

Biroq ayrim bolalarda nutqning shakllanishi va rivojlanishi turli sabablarga ko'ra sekinlashishi mumkin. Bunday holatlarda bola so'zlarni kam ishlatishi, tovushlarni talaffuz qilishda qiynalishi, kattalar nutqini tushunish yoki muloqotga mustaqil kirishishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shu sababli maktabgacha ta'lim jarayonida nutqiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi, bolalarning yosh xususiyatlariga mos va qiziqarli mashg'ulotlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Tovushga taqlid qilish mashqlari bolalarning nutqiy rivojlanishini rag'batlantirishda samarali pedagogik vositalardan biridir. Bola hayvonlarning ovozi, qushlarning sayrashi, transport vositalarining tovushi va tabiat hodisalariga taqlid qilish orqali nutqiy harakatlarni bajarishga, tovushlarni tinglashga, farqlashga va

takrorlashga o'rganadi. Bunday mashqlar nutqiy faoliyatni tabiiy o'yin vaziyatlari orqali tashkil etish imkonini beradi.

Tovushga taqlid qilish mashqlarining muhim jihati shundaki, ular boladan darhol to'liq va murakkab so'zlarni talaffuz qilishni talab etmaydi. Dastlab bola sodda tovushlar va tovush birikmalarini takrorlaydi, keyinchalik esa ularni so'zlar, iboralar va qisqa gaplar bilan bog'lash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu tariqa tovushga taqlid qilish nutqiy rivojlanishning dastlabki bosqichlarini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Tovushga taqlid qilish mashqlarining mazmuni va mohiyati

Tovushga taqlid qilish — bolaning atrofida eshitadigan tovushlarni eslab qolishi va ularni ovoz, nutq yoki boshqa ifoda vositalari orqali qayta hosil qilishga intilishidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bu jarayon ko'pincha tabiiy qiziqish, kuzatish va o'yin faoliyati bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Masalan, bola mushukning “miyov-miyov”, sigirning “mo'-mo'”, itning “vov-vov”, poyezdning “chu-chu” kabi tovushlariga taqlid qilishi mumkin. Shuningdek, yomg'irning “shiqir-shiqir”, shamolning “uv-uv”, soatning “chiq-chiq” tovushlarini takrorlash orqali ham tovushlarni idrok etish va ularni qayta ifodalashga mashq qiladi. Bunday mashqlar faqat tovushlarni takrorlash bilan cheklanmaydi. Ular bolaning eshitish diqqatini jamlash, tovush manbasini aniqlash, eshitilgan tovushni eslab qolish, ovoz balandligi va davomiyligini farqlash hamda muloqot jarayonida javob qaytarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Tovushga taqlid qilish mashqlarini tashkil etishda bolaning individual rivojlanish darajasini hisobga olish zarur. Ayrim bolalar eshitgan tovushini tezda takrorlay olsa, boshqalarga tovushni bir necha marta eshittirish, ko'rgazmali materiallar ko'rsatish yoki pedagogning bevosita namunasi kerak bo'lishi mumkin. Shuning uchun mashg'ulotlarda yagona

talabni barcha bolalarga bir xil qo'llash o'rniga, ularning imkoniyatlariga mos yondashuvni tanlash maqsadga muvofiqdir.

Tovushga taqlid qilish mashqlarining korreksion-pedagogik ahamiyati

Korreksion-pedagogik faoliyatning asosiy maqsadlaridan biri bolaning mavjud imkoniyatlarini aniqlash, rivojlanishidagi qiyinchiliklarni kamaytirish va uning ta'lim hamda muloqot jarayonidagi ishtirokini qo'llab-quvvatlashdan iborat. Tovushga taqlid qilish mashqlari bu jarayonda nutqiy faoliyatni rag'batlantiruvchi vosita sifatida qo'llanishi mumkin.

Birinchidan, ushbu mashqlar eshitish idrokini rivojlantirishga ko'maklashadi. Bola turli tovushlarni tinglaydi, ularning o'xshash va farqli jihatlarini sezishga harakat qiladi. Masalan, pedagog it va mushuk tovushlarini ketma-ket eshittirib, boladan tegishli hayvon tasvirini tanlashni so'rashi mumkin. Bunday topshiriqlar eshitilgan tovushni muayyan predmet yoki hodisa bilan bog'lash ko'nikmasini mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, tovushga taqlid qilish nutqiy faollikni rag'batlantiradi. Nutqida qiyinchiliklari bo'lgan ayrim bolalar savollarga so'z bilan javob berishga qiynalishi mumkin. Bunday vaziyatda ularga tanish tovushni takrorlash yoki tovushga taqlid qiluvchi sodda ifodani aytish taklif etiladi. Bu bola uchun muloqotga kirishishning nisbatan qulay boshlang'ich shakli bo'lishi mumkin. Keyinchalik tovushlar so'zlar va sodda gaplar bilan boyitiladi.

Uchinchidan, ushbu mashqlar artikulyatsion harakatlarni faollashtirishga yordam beradi. Turli tovushlarni talaffuz qilish jarayonida lablar, til, jag' va yumshoq tanglay ishtirok etadi. Pedagog bolaning imkoniyatlariga mos ravishda lablarni yumaloqlash, og'izni ochish, ovozni cho'zish yoki tovushni qisqa talaffuz qilish kabi topshiriqlardan foydalanishi mumkin. Biroq tovushga

taqlid qilishning o'zi barcha talaffuz nuqsonlarini bartaraf etmaydi; zarur hollarda logopedik tekshiruv va maqsadli korreksion mashqlar ham talab etiladi.

To'rtinchidan, tovushga taqlid qilish mashqlari bolaning diqqat va xotirasini ishga soladi. Bola tovushni tinglaydi, uni eslab qoladi va qayta takrorlaydi. Tovushlarni ketma-ket eshitish, eshitilgan tovushni mos rasm bilan bog'lash yoki ma'lum tovushga javob qaytarish kabi vazifalar diqqatni jamlash va eshituv xotirasini qo'llab-quvvatlaydi.

Beshinchidan, bunday mashqlar ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish uchun imkoniyat yaratadi. Guruhli o'yinlarda bolalar navbat kutish, boshqalarning javobini tinglash, o'z navbatida tovushni takrorlash va birgalikda harakat qilishni o'rganadilar. Bu esa tengdoshlari bilan muloqotga kirishish hamda jamoaviy faoliyatda ishtirok etish uchun qulay sharoit yaratadi.

Tovushga taqlid qilish mashqlarini tashkil etish metodikasi

Mashg'ulotlarning samaradorligi ularning mazmuni, izchilligi, bolaning yosh xususiyatlari va individual ehtiyojlariga mosligiga bog'liq. Pedagog mashg'ulotni sodda va bolaga tanish tovushlardan boshlashi, keyinchalik esa murakkabroq topshiriqlarga o'tishi maqsadga muvofiq. Dastlab bolaga real predmetlar, o'yinchoqlar yoki rasmlar ko'rsatiladi. Masalan, pedagog mushukning rasmini namoyish etib, uning ovozi o'zi aytib beradi. Bola tovushni tinglaydi, kuzatadi va imkoniyati darajasida takrorlashga harakat qiladi. Keyingi bosqichda rasm ko'rsatilmasdan tovush eshittiriladi va boladan uning manbasini aniqlash so'raladi. Mashg'ulot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

1. Taqlid metodi. Pedagog tovushni aniq va ifodali talaffuz qiladi, bola esa uni takrorlashga harakat qiladi. Zarur hollarda pedagog tovushni bir necha marta takrorlaydi va bolaga javob berish uchun yetarli vaqt ajratadi.

2. Ko'rgazmali metod. Hayvonlar, qushlar, transport vositalari va tabiat hodisalari tasvirlangan rasmlar, o'yinchoqlar yoki audioyozuvlardan foydalaniladi. Ko'rgazmali material tovush va uning manbasi o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga yordam beradi.

3. O'yin metodi. Tovushlar turli syujetli o'yinlar orqali o'rgatiladi. Masalan, "Hayvonlar qanday ovoz chiqaradi?" o'yinida bola rasmni tanlaydi va tegishli tovushni takrorlaydi. "Tovushni top" o'yinida esa pedagog tovush chiqaradi, bola uning manbasini aniqlashga harakat qiladi.

4. Harakat bilan uyg'unlashtirish metodi. Tovushlar ma'lum harakatlar bilan birlashtiriladi. Masalan, bola poyezdning "chu-chu" tovushiga taqlid qilib, qo'llarini g'ildirak harakatiga o'xshatib aylantiradi. Bu usul mashg'ulotni qiziqarli tashkil etish va bolaning faol ishtirokini rag'batlantirish imkonini beradi.

5. Muloqotga asoslangan metod. Pedagog tovushlarni savol-javob, qisqa suhbat va rolli o'yinlar tarkibiga kiritadi. Masalan, "Mushuk nima deydi?", "Qaysi hayvon vovullaydi?" kabi savollar orqali bola javob berishga undaladi. Bola tovush bilan javob bersa ham, uning muloqotga intilishi qo'llab-quvvatlanadi.

Mashg'ulotlarda bolaning muvaffaqiyati faqat tovushni to'g'ri talaffuz qilishi bilan baholanmasligi kerak. Tovushga e'tibor qaratishi, tinglashi, taqlid qilishga urinishi, rasmni to'g'ri tanlashi yoki muloqotga kirishishi ham rivojlanish jarayonidagi muhim natijalar hisoblanadi.

Tovushga taqlid qilish mashqlarining amaliy namunalari

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan mashg'ulotlarda kundalik hayotda uchraydigan tovushlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bolaga tanish tovushlar uning qiziqishini oshiradi va mashg'ulot mazmunini tushunishni osonlashtiradi.

“Hayvonlar ovozi” o'yini. Pedagog bolalarga turli hayvonlarning rasmlarini ko'rsatadi. Har bir hayvonning ovozi namuna sifatida aytiladi. Bola ovozni takrorlaydi yoki eshitilgan tovushga mos rasmni tanlaydi. Mashg'ulotning keyingi bosqichida bola hayvon nomini ham aytishga undaladi. Masalan, “miyov-miyov — mushuk” yoki “vov-vov — it”.

“Transport tovushlari” mashqi. Bolalarga avtomobil, poyezd, samolyot va boshqa transport vositalarining rasmlari ko'rsatiladi. Pedagog tegishli tovushlarni ifodali tarzda namoyish etadi. Bolalar tovushlarni takrorlaydilar, so'ngra tovush manbasini aniqlaydilar. Bu mashq tovushlarni farqlash va ularni ma'lum predmetlar bilan bog'lashga xizmat qiladi.

“Tabiat tovushlari” mashqi. Pedagog yomg'ir, shamol, suv yoki qushlar ovozi ifodalovchi audioyozuvlardan foydalanadi. Bolalar tovushlarni tinglaydilar, ularning manbasini aniqlaydilar va imkoniyatlariga qarab taqlid qiladilar. Mashq davomida “Yomg'ir yog'moqda”, “Qush sayrayapti” kabi sodda gaplardan foydalanish orqali tovushni mazmunli nutq bilan bog'lash mumkin.

“Tovushni eshit va top” o'yini. Pedagog bolaning ko'rish maydonidan tashqarida tovush chiqaruvchi o'yinchoqdan foydalanadi yoki audioyozuv qo'yadi. Bola tovushni tinglab, uning manbasini topadi. Agar bola tovushni so'z bilan ifodalashga qiynalsa, unga bir nechta rasm orasidan mosini tanlash imkoniyati beriladi.

“Ertakdagi tovushlar” mashqi. Qisqa ertak yoki hikoya o‘qish jarayonida tegishli tovushlarga taqlid qilinadi. Masalan, ertakda mushuk uchrasa, bola “miyov-miyov” deydi; poyezd tasvirlansa, “chu-chu” tovushini takrorlaydi. Ushbu usul tovushga taqlid qilishni mazmunli vaziyatga kiritib, bolaning hikoyani tinglash va unda faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Bu mashqlarni tashkil etishda bolani majburlash, noto‘g‘ri javobi uchun tanbeh berish yoki boshqa bolalar bilan taqqoslash tavsiya etilmaydi. Pedagog bolaning har qanday urinishini qo‘llab-quvvatlashi, kerak bo‘lsa tovushni o‘zi takrorlab ko‘rsatishi va vazifani soddalashtirishi lozim.

Nutqida qiyinchiliklari bo‘lgan bolalar bilan ishlash xususiyatlari

Tovushga taqlid qilish mashqlari nutqiy rivojlanishi turlicha bo‘lgan bolalar bilan ishlashda qo‘llanishi mumkin. Biroq mashqlarni tanlashda bolaning eshitish holati, nutqni tushunish darajasi, taqlid qilish qobiliyati, artikulyatsion imkoniyatlari va kommunikativ ehtiyojlari hisobga olinishi zarur.

Nutqiy rivojlanishi sustlashgan bolalar bilan ishlashda sodda, takrorlanuvchi va mazmunan tushunarli tovushlardan boshlash mumkin. Dastlab pedagog tovushni o‘zi aytadi, so‘ng bolaga taqlid qilish uchun vaqt beradi. Bola tovushni mustaqil takrorlay olmasa, rasm tanlash, imo-ishora bilan javob berish yoki tovushni birgalikda aytish kabi muqobil usullar taklif etiladi.

Talaffuzida qiyinchiliklari bo‘lgan bolalar bilan ishlashda tovushga taqlid qilish bolaning ovoz chiqarishga va nutqiy harakatlarni bajarishga qiziqishini oshirishi mumkin. Shu bilan birga, barcha taqlidiy tovushlar ma’lum bir nutq tovushini to‘g‘ri shakllantirish uchun yetarli bo‘lavermaydi. Shu sababli muayyan tovushni tuzatishga qaratilgan mashqlar logoped tomonidan bolaning nutqiy holatiga muvofiq tanlanishi kerak.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan mashg'ulotlarda tovushni faqat eshittirish bilan cheklanmasdan, ko'rgazmali materiallar, predmet harakati, imo-ishoralar va zarur hollarda taktil sezgilar orqali qo'llab-quvvatlash mumkin. Bunda bolaning eshitish moslamasi yoki koxlear implantdan foydalanishi, eshitish imkoniyatlari va mutaxassis tavsiyalari hisobga olinadi. Tovushni takrorlashga majburlash o'rniga, bolaning mavjud kommunikativ imkoniyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratish muhimdir.

Autizm spektridagi bolalar bilan ishlashda esa mashg'ulotning oldindan tushunarli tuzilishi, takrorlanuvchi tartib, bolaning qiziqishlariga mos materiallar va individual sezgi xususiyatlarini hisobga olish foydali bo'lishi mumkin. Ayrim bolalar tovushlarga juda sezgir bo'lishi sababli ovoz balandligini nazorat qilish va bolaning noqulaylik belgilarini kuzatish zarur.

Shunday qilib, tovushga taqlid qilish mashqlari barcha bolalar uchun bir xil natija beradigan universal usul emas. Uning samaradorligi bolaning individual xususiyatlari, mashg'ulotning maqsadi va pedagogik yordamning to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq.

Pedagog va ota-onalar hamkorligining ahamiyati

Bolaning nutqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash faqat maxsus mashg'ulotlar bilan cheklanmasligi lozim. Uy sharoitida ota-onalar bilan kundalik muloqot, birgalikdagi o'yinlar, kitob ko'rish va atrofdagi tovushlarni kuzatish orqali ham nutqiy faollikni rag'batlantirish mumkin. Ota-onalar bola bilan sayr qilayotganda qushlar ovozigga e'tibor qaratishi, uyda o'yinchoqlar orqali hayvonlar tovushlarini takrorlashi yoki birgalikda rasmlı kitoblarni ko'rib chiqishi mumkin. Masalan, ota-ona mushuk rasmini ko'rsatib, "Mushuk qanday ovoz chiqaradi?" deb so'raydi. Bola javob berishga qiynalsa, kattalar tovushni namuna sifatida aytib, bolaning takrorlashiga imkon yaratadi.

Bunda ota-onalarning vazifasi boladan mukammal talaffuzni talab qilish emas, balki uning muloqotga bo'lgan qiziqishini saqlash va yangi nutqiy urinishlarini rag'batlantirishdan iborat. Bolaning javobini kutish, uning imoishoralari va tovushlarini ham muloqotga urinish sifatida qabul qilish muhimdir. Pedagog, logoped, psixolog va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik mashg'ulotlarda qo'llaniladigan usullarni kundalik hayotga tatbiq etishga yordam beradi. Mutaxassislar bolaning rivojlanishidagi o'zgarishlarni kuzatib, zarur hollarda mashqlar mazmuni va murakkabligini o'zgartirishlari mumkin.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda tovushga taqlid qilish mashqlari muhim korreksion-pedagogik imkoniyatlarga ega. Ushbu mashqlar bolaning tovushlarni tinglashi, farqlashi, eslab qolishi va qayta ifodalashiga sharoit yaratadi. Shuningdek, ular nutqiy faollikni rag'batlantirish, artikulyatsion harakatlarni faollashtirish, diqqat va eshituv xotirasini qo'llab-quvvatlash hamda muloqotga kirishish ko'nikmalarini shakllantirishda qo'llanishi mumkin.

Tovushga taqlid qilish mashqlarining asosiy afzalligi ularni o'yin faoliyati bilan birlashtirish imkoniyatidir. Bola hayvonlar, transport vositalari va tabiat hodisalariga taqlid qilish jarayonida o'zini erkinroq namoyon etadi, kattalar bilan o'zaro aloqaga kirishadi va nutqiy harakatlarni bajarishga intiladi. Biroq mashg'ulotlarning natijasi bolaning individual imkoniyatlari, mashqlarning izchil tashkil etilishi va pedagogik yondashuvning mosligiga bog'liq. Korreksion-pedagogik jarayonda tovushga taqlid qilish mashqlarini ko'rgazmali vositalar, harakatli o'yinlar, qisqa hikoyalar va kundalik muloqot vaziyatlari bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiq. Nutqida sezilarli qiyinchiliklari bo'lgan bolalar bilan esa tegishli mutaxassislar tavsiyasiga asoslangan individual ish olib borilishi lozim.

Umuman olganda, tovushga taqlid qilish mashqlarini maktabgacha ta'lim va logopedik mashg'ulotlarga maqsadli ravishda kiritish bolalarning nutqiy imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlash, kommunikativ faolligini oshirish va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga ko'maklashuvchi pedagogik yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Vigotskiy L. S. Tafakkur va nutq. Nutq va tafakkur rivojlanishiga oid ilmiy qarashlar.
- Leontev A. A. Til, nutq va nutq faoliyati asoslari. Nutq faoliyatining psixologik jihatlariga oid ilmiy manba.
- Lalaeva R. I. Logopediya va nutq buzilishlarini korrektsiyalash masalalari. Nutq rivojlanishidagi qiyinchiliklarni o'rganishga oid ilmiy adabiyotlar.
- Filicheva T. B., Chirkina G. V. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini aniqlash va korrektsiyalashga oid metodik ishlar.
- O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'lim va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlashga oid amaldagi normativ-huquqiy hujjatlari.